
POLGÁRI JOG

Főszerkesztő:

Dr. MESZLÉNY ARTUR

Szerkesztők:

Dr. BECK SALAMON

Dr. VARANNAI ISTVÁN

Jog és igazság viaskodása.

(A magánjogi törvénykönyv visszhangja.)

A jog: eszköz az igazság elérésére. A jognak ez a még oly fontos hivatása, a jognak nem egyetlen feladata. Egyéb, hasonlóan nagyszúlyú kötelezettségek terhe is nehezedik a jogra, amelyek közül a legkiemelkedőbb: a jognak társadalom szervező ereje. A jog rendet szab életünkbe. Az egymás mellett élő emberek sokaságában a jog jelöli ki helyeinket, mozgási pályánkat, a másik emberrel való surlódás kiegyenlítését.

A jog feladatainak ez a különválása az, hogy a jog se szolgálhat egy célt kizárólagosan — ellentéteket teremthet egyes esetekre a jog mint eszköz és céljai között. Így kerül összeütközésbe a jog hol az igazsággal. — amiért a rend követelményeit is kénytelen szem előtt tartani, vagy kielégítetlenül hagyja a rend igényeit az igazság tökéletesebb szolgálata kedvéért. A jog többcélúságához tapad ennek a collisiónak a bekövetkezése.

Amily régi ennek a collisiónak a léte, éppoly régi annak meglátása is. Ennek a meglátásnak a kritikai öszszesűrűsítése a summum ius — summa iniuria csendes megállapítása, amely csipkelődő gunyba fordul át a fiat iustitia — pereat mundus ironiájában és erőtlen resignációvá gyöngül a lex dura sed ita scripta, apathikus bele nyugvásában.

A bekötöttszemű Jog a maga szervi gyöngéjével szemben nem vak. A legkülönbélebb eszközökkel küzd ez ellen a gyöngeség ellen és igyekszik, mint a toxintól megtámadott szervezet teszi — önmagában kifejleszteni az antitoxint. Az igazságtól kényszerűen eltávolodó jog vissza akar jutni az igazsághoz. A jognak ezért a közeledésért önmagával folytatott viaskodásáról akarunk írni,

nem a tudós systematikus rendszere szerint, hanem csak egyes kikapott illusztrációk felvonultatásával, amiket az új Magánjogi Törvénykönyv lapozgatása felkinál.

Ha az igazság és a rend követelményei összeütkezésbe jutnak, és a rend érdekei diadalmaskodnak a jogszabályban — ebből nem következik, hogy a jogszabály elvileg és minden esetre helytelen volna. Inkább az egyes eset részletkérdései színezik át igazságtalanságra azt, ami elvileg helytálló volt. Lehet azonban, hogy a jogszabály elvileg is helytelen. Különösen megeshetik ez régi jogszabályoknál, amikor az életviszonyok erőteljes eltolódása folytán a régmúlt viszonyaihoz igazodó szabálya a ma változott viszonyok körülményei között anachronizmusná öregedett. Ez a jogszabály elöregedése folytán került az igazsággal összeütkezésbe.

Ennek a gyógyszere: az elavulás. A törvényhozás kifejezett hatálytalánítása nélkül is hatályát veszti ekkép a jogszabály, amely így egész létének megszűnésével engeszteli ki az igazsággal való szembekerülését.

Az elavulásról a magánjogi törvénykönyv nem rendelkezik; születése percében senki se gondol a haláira. A magyar birói gyakorlat a jogszabály elavulását ismeri. Kuriai döntvény mondotta ki, hogy az u. n. holtkézi szabályok, amelyek felekezettek ingatlanszerzési képességét korlátozzák, elavultak.

Ismeretes az a különbség, ami a jogszabály általánossága és a birói ítélet esetre szóló individualismusa között van. Ha a jog azért kerül szembe, vagy ellenkezésbe az igazsággal, minthogy a maga általánossága mellett nincs módja az egyes eset különlegességeivel számolni — az ellentét feloldásának legegyszerűbb módja, ha a jog a döntés hatalmát reá ruházza a bíróra. Az eleven bíró az élő tényállással hamarabb tud barátságra lépni, mint az elvont jogszabály.

A birói hatalomkörnek ez a tágítása történhetik a jogtételeknek a bíróra nem is utaló, objectívnek tűnő fogalmazásával.

Amikor a törvényjavaslat egyes kérdések tekintetében a „közfelfogásra, az életfelfogásra“ utal, a méltányosságra utal, a szabály tartalmát nem adja meg, hanem csak a szabály irányát jelöli ki. Így a szerződés értelmezésére azt rendeli a javaslat, hogy „azt kell a felek akaratának tartani, ami tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására a méltányosságnak leginkább megfelel.“ (995. §. 2. bekezdés.)

A bírót ez a szövegezés nem is említi; nyilvánvaló mégis, hogy a törvény a bírótól várja, hogy ő mondja

meg, mi is itt az élet felfogása és a méltányosság. Az élet felfogásának a keresésében a bíró a tőle különvált vitágra van utalva — de a méltányosságot már önmagában kell keresnie a bírónak, a maga subjectiv vélekedése szerint fogja majd megmondani a bíró, hogy ő mit tart méltányosnak. A törvényhozó abban a tudatban adja a bíró kezébe azt a nagy hatalmat, hogy a bírói subjectivismus az átlagos véleménnyel egyezni fog és nem fog külökdéssé elfajulni. A bíró tágkörű feljogosítása nem a bíró egyéniségének fokozottabb érvényesíthetősége kedvéért történik, a bírói hatalom kitágítása — a törvényi szabályozás szűkebbre szorítása nem a hatalmak megoszlásának ily értelmű programja — csak technikai kényszerűség. A döntésnél a törvény felfogása szerepet akar játszani a concret esetnek; mert érzi, hogy egy merev általános szabály igazságtalanságra vezetne; a concret eset Proteusszerű változatosságát előre a törvény nem láthatja; ezért adja a bíró kezébe a döntést, aki már az egyes eset körülményeit is ismeri.

Más esetekben már nem az objectiv fogalmazás mögé bujtatja a javaslat a bíró feljogosítását, hanem nyíltan adja meg a bírónak a hatalmat az egyéni esetben méltányosnak mutakozó döntésre. Így egyenesen feljogosítja a javaslat a bírót, hogy a szerződéses kötbér, foglaló összegét, a jogvesztés kikötés hátrányait a méltányosság szerint mérsékelheti. (1052., 1060., 1061. §.) A megfordított felhatalmazásra is példát ad a javaslat: a bíró a vállalkozó kikötött díját, ha munka és költségtöbblet merül fel, megfelelően felemelheti, „ha a méltányosság megkívánja.“ (1593. §.)

A törvény önmagát a bíró igénybevétele nélkül is korrigálhatja. Szabályokat, amelyeket elvi hatályukban fenntart — szűkebb területre korlátozhatja. A leszármazók hátrahagyása nélkül elhalt házastárs törvényes örököse a tulélő házastárs. (1781. §.) A házastárs törvényes örökségét terheli azonban az ági öröklés. Az elhalt házastársnak valamelyik elődtől öröklött, vagy az elődtől élők között ingyenesen szerzett vagyona a közös előd másik ivadékának a házastársat megelőző ági öröklési jogosultsága van. (1795. §.) Az ági öröklés címén a tulélő házastárs elől az ági jogosult elvihetné azon vagyontárgyakat is, amelyeket a házastársak háztartási felszereléséhez tartoznak, amelyeket a megszokottság erős számai fűznek a nem tulajdonos tulélő házastársához is. Gondoljunk csak arra, hogy a házastársak az egyik házastárs öröklött butorzatát használták harmincévi házasságuk alatt. A jog rideg szabálya ezt a butorzatot, amelyhez az emlékezés

ezerszála köti a tulélő házastársat, elvonná a házastárs-tól. Ezért az ági vagyon szabálya alól a törvény kiveszi az ily ingóságokat a házastárs kezéből. (1807. §.) Más esetekben az igazságtalanság kiküszöbölhető volt a törvényből, anélkül, hogy a kérdéses jogot teljesen el kellett volna vonni attól, akit a jog szabálya értelmében ez megilletne.

A közszerzemény a házasság megszűnésével eszdé-kessé válik és kiadandó. (154. §.) Ez a rendelkezés sok-szor igen méltánytalan volna arra a házastársra, aki a közszerzeményi vagyonnak mégis csak a valóságos egyedüli szerzője, akinek existenciális bázisa, amin egész gazdálkodása nyugszik, a közszerzeményként jelentkező va-gyonérték és akinek további gazdálkodását érzékenyen károsítaná, ha most a közszerzeményt a házasság birói fel-bontása esetén volt házastársának, a házasságnak a másik házastárs halálával bekövetkezett megszűnése esetén, a házastárs örököseinek ki kellene adni. Mai jogunk kény-telen kelletlen elszenvedheti a vagyonszerző házastárssal is ezt a kézenfekvő méltánytalanságot. A magánjogi tör-vénykönyvjavaslat 159. §-a egy áthidaló rendelkezést állit fel. A tulélő házastársnak jogot ad ez a rendelkezés, hogy a közszerzemény kifizetésének elhalasztását, esetleg a saját haláláig terjedő időre kérheti a bíróságtól, ha ily halasztás nélkül vagyoni romlásnak volna kitéve, vagy a közszerzemény kiadása reá egyébként méltánytalan hátránnyal járna, viszont a közszerzeményt és annak jövő-beli kamatát megfelelően biztosítaná.

Az ági vagyon és közszerzemény köréből vont mind-két példában a törvény a saját rendelkezését akarja miti-gálni. Sűrűn adódik szükség arra, hogy a törvény ren-delkezésének az igazsággal való megegyezése ellenére is védekezni kell a törvénynek nem önmaga, hanem az ön-maga rosszhiszemű felhasználása ellen — olyan esetek-ben, amikor a törvény lézagaiba furakodik be a rossz-hiszeműség és visszájára fordítja a törvény becsületes szándékát. A Javaslat 264. §-a szerint, ha a házasságon kívüli gyermek tartására valaki, mint természetes atya, itélettel vagy egyességgel köteleztetett, más személytől a tartást már követelni nem lehet. Ez a rendelkezés módot adna rosszhiszemű kijátszásokra. A valóságos termés-zetes atya, aki egyébként kötelezettségétől szerződéses uton sem szabadulhat, könnyüszerrel mentesülne tartási köte-lezettségétől, ha az anyával egyetértve strohmannt perel-nének a tartásdíjra és ellene itélet hozatnék. A törvény célzata ilyen kijátszásának megakadályozására kimondja a hivatkozott szakasz, hogy e rendelkezésekre hivatkozni nem lehet, ha az előző perlés akként történt, hogy valaki

a gyermek jogának sérelmére a kötelezettel csalárdul összejátszott.

A Javaslat — csakugy, mint minden külföldi jog — az egyes tartalmuk szerint elkülönülő ügyletfajták (adás-vétel, haszonbérlet, megbízás stb.) mellett ismeri a tartozás elismerését is, ahol a kötelezettség független attól, hogy miért vállaltatott, il'leve ahol a kötelezettség alapja maga az elismerés. Gyakorlatilag a tartozáselismerés fontossága abban rejlik, hogy amig az egyes ügyletekből eredő kötelezettségeknél az adós az ügyleti tényállásból levonható sokféle kifogással védekezhetik, tartozáselismerésnél egyedül az a fontos, történt-e elismerés, mert az elismerésből eredő kötelezettségnek egyéb előfeltétele, mint az elismerés, nincs. Ahogy a jogi műnyelvben szokás kifejezni, a tartozáselismerés után az alapügyletre visszanyulni nem lehet. Nehogy a tartozáselismerés olyan kötelezettségnek adja meg a törvényesség látszatát, amelyekről a törvény egyébként megtagadja, az 1695. § kimondja, hogy „azok a jogszabályok, amelyek az elismert kötelelem keletkezését kizárják, a tartozás elismeréséből származó kötelemlere is kihatnak.“ A rendelkezés értelme és célja, hogy a tartozáselismeréssel ne lehessen érvényességhez juttatni egyébként a törvénybeütköző és emiatt nem érvényes kötelezettségeket. Minthogy a kötelezettség ujítása az 1279. §. 2. bkezdés szerint ugyancsak azzal a hatállyal bir, hogy a régi követelésnek ellenvethető kifogások, ha csak fenn nem tartattak, nem érvényesíthetők, ugyanezen szakaszban kimondja a törvényjavaslat, hogy semmis jogügyletből származó követelés nem ujítható meg és hogy bíróilag nem érvényesíthető követelésujítás esetén sem válik érvényesíthetővé. Sem a tartozáselismerés, sem az ujítás tehát nem használható fel arra, hogy a törvény kijátszása következék be.

Ugyancsak önmagát, a törvény becsületes intentioit védi a Bevezető szabályok 2. §-a:

„A jogok gyakorlásában s a kötelezettségek teljesítésében a jóhiszeműségnek és a tisztességnek megfelelően kell eljárni.“

A törvény nem nyújt oltalmat a joggal való visszalésnek.

A jogszabályokból összesűrűsödő jogrend fölött ott lebeg még az erkölcs szabályaiból folyó magasabb jogrend. Rechtsätze höherer Ordnung hangsulyozza ujabban a német Reichsgericht, de megszólal ez a hang a mi Curiánk gyakorlatában is — sajnos itt is — ott is, még nem minden esetben. Az erkölcs felsőbbrendű jogszabá-

lyainak a gyakorlati érvényesítésére törekszik az *exceptio doli generalis*. Másik eset a német törvény köréből. A német törvénykönyv szerint a törvénytelen gyermek tartási igényével szemben a természetes apa védekezhetik azzal, hogy a fogamzási időn belül az anya rajta kívül mással is érintkezett. (A magyar törvénykönyv, sőt már a mai magyar jog is a tartási igényt csak akkor tagadja meg, ha az anya feslett életmódot folytatott.) A leendő apa tudatos rosszhiszeműséggel akként irányítja a dolgot, hogy a nő rajta kívül mással is érintkezzék. *Ihr lasst den Armen schuldig werden* — énekelte Goethe. A férfi, aki a teherben levő anyának szinte egyengeti az útját, hogy mással is barátságra lépjen, szinte belekergeti a nőt a másik férfi karjaiba, jutalmul azt kapná, hogy szabadulna a gyermektartási igényétől. Orvosszer — a *dolus generalis*.

Életelixir ez a rendelkezés, ezerjófű, amelyet csak alkalmazni kell tudni és az igazság győztesen diadalmaszkodik a ravaszkodás, a rosszhiszeműség felett.

Gyakorlati esetek. A halálos balesetet szenvedett sérült özvegyét a kártérítésre kötelezett beülteti egy kántinba, — amely tisztességes megélhetést nyújt az özvegynek. Az elévülési idő eltelte után a vállalat az özvegyet kiteszi a kántinból. Az özvegy perel — a vállalat az elévülés kifogását hozza fel. Jogilag az elévülési kifogásnak helyt kellene adni. Ezzel a döntéssel a vállalat erkölcstelen megtévesztésre szánt időleges álhumanizmusa o'csó dicsőséghez jutna. Az elévülési kifogás meg erőtleníthető azzal, hogy a kötelezett magatartásával rosszhiszeműleg idézte elő az elévülést, amelyre tehát nem hivatkozhatik. *Exceptio doli generalis*, — mondja a jogász münyelv — amely kifejezéssel minden oly esetet értetni akarunk, amikor magasabb erkölcsi okok kerülnek összeütközésbe a jogszabályok első következtetéseivel.

A *dolus generalis* nincs jogszabályhoz, nincs tényálláshoz kötve. A mesebeli segítő jószellem a *dolus generalis*, amely hívásra megjelenik. De a jó szellem segítő ereje is kiapad, ha játékos kedvtöltésből, komoly szükség nélkül idézik. A *dolus generalis*, a 2. § rendelkezéseire azt fogják mondani, hogy túl messzemenő értelmezést kaptak a fentiekben, — oly bűvös talismán, amellyel okosan kell élni — de, amely a legnagyobb szolgálatokat teheti a magasabbrendű erkölcsnek, a tételes jogszabályok fölött élő igazságnak.

Dr. Beck Salamon.